

સર્વ વિદ્યાલયનું વટવૃક્ષ ધરાશાયી થયું !

વિકુલભાઈ અં. પટેલ

૧૩ માર્ચ, ૨૦૨૦ શુક્રવારના રોજ ઉત્તર ગુજરાતમાં વટવૃક્ષ ધરાશાયી થવાનો પ્રચંડ અવાજ સંભળાયો. તપાસ કરતાં એ વટવૃક્ષ સર્વ વિદ્યાલય - કડી કેમ્પસમાં કેમ્પસની મધ્યે શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરતું હતું તે વટવૃક્ષ નીકળ્યું. આ વટવૃક્ષની છાયામાં ઘણા બધા સાહિત્યકારો તેમનાં સર્જનોની આપ-લે કરતા. એટલું જ નહીં એ છાયામાં કેળવણીકારો ભણાવવાની નવી-નવી રીતોની ચર્ચા કરતા અને એથીય વધુ તો એ છાયામાં ઊગતી પેઢીનાં બાળકો કલ્લોલ કરતાં રમતાં હતાં. હવે એ વટવૃક્ષની છાયા ગઈ.

જ્યારે સર્વ વિદ્યાલય હાઈસ્કૂલ અને વિદ્યાર્થી આશ્રમ બાંધવાનો નિર્ણય લેવાયો, ત્યારે એક એકલા અટૂલા વૃદ્ધ માણસે વિદ્યાર્થી આશ્રમની પાસે ઈંટોની નાની ઓરડી બનાવેલી. ઠંડી હોય કે ગરમી હોય કે ધોધમાર વરસાદ પડતો હોય તો પણ જરાયે ડગ્યા વગર તે બંધાયે રાખતા હતા. જે આપણે વૈજ્ઞાનિકો, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને લેખકોમાં ડગ્યા વગર તેમના કામમાં મશગૂલ રહેવાની શક્તિ જોઈએ છીએ, તેવી જ શક્તિથી આ વૃદ્ધ માણસ શાહી ઢબનો વિદ્યાર્થી આશ્રમ અને સરસ મઝાની હાઈસ્કૂલ બંધાવી રહ્યા હતા. શા માટે ? વૈજ્ઞાનિકો, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને લેખકો શા માટે રાતદિવસ કામ કરે છે ? જે કારણોસર આ બધા કામ કરે છે તે જ કારણે આ વૃદ્ધ, દરિયાના કિનારે બેસીને તણાવવાથી દરિયો ખાલી કરવાની અડગ શ્રદ્ધા ધરાવનારની જેમ, દિવસોના દિવસો કામ કરતા રહ્યા. તેમના પરિશ્રમથી બંધાયેલા એ વિદ્યાર્થી આશ્રમે અને એ હાઈસ્કૂલે અનેક અણમોલ રત્નો આપ્યાં છે. તે વૃદ્ધને તે દિવસે તેમના પરિશ્રમથી શું મળવાનું છે તે કોઈએ કહ્યું હોત તો તે માનત કે નહીં, પણ જરૂરથી તેમને આનંદ થયો હોત.

આ વિદ્યાર્થી આશ્રમ અને સર્વ વિદ્યાલય હાઈસ્કૂલ તેના આદર્શો અને વાતાવરણના કારણે ઘણા આદર્શવાદી યુવન શિક્ષકોને ખેંચી લાવતી. સને ૧૯૪૯ની આસપાસ

હું સર્વ વિદ્યાલયમાં ભણવા આવ્યો. બરાબર યાદ નથી, પણ એકાદ બે વર્ષમાં અમારા ગુજરાતીના સાહેબ રજા ઉપર હોઈને નવા આવેલા શિક્ષકે અમને તેમની લખેલી વાર્તા, ‘ચક્રવાત પરિવર્તન’ શીખવેલી. અમારા માટે તેમની જ લખેલી તે અગત્યનું હતું. એક મોટા લેખક અમને ભણાવવા આવ્યા. એમના વિશે મિત્રો પાસેથી સાંભળેલું. અમદાવાદની સારી હાઈસ્કૂલમાંથી નોકરી મૂકીને સર્વ વિદ્યાલય હાઈસ્કૂલમાં આવ્યા છે. એ સમયે સર્વ વિદ્યાલયની આગળ અમદાવાદની સ્કૂલોની કોઈ કિંમત ન હોઈને સર્વ વિદ્યાલયમાં આવવું તે સ્વાભાવિક જ લાગતું. એ સમયે એ દલીલ સમજાતી ન હતી, પણ હવે સમજાય છે. તેમની શીખવવાની રીત તદ્દન જુદા પ્રકારની શાંત, ધીરજવાળી અને ગમે તેવી હતી. હું જે વર્ગોમાં હતો તે વર્ગોમાં તેમણે ભાગ્યે જ ભણાવ્યું હોય. આથી વિદ્યાર્થી તરીકે ભાગ્યે જ તેમના પરિચયમાં આવવાનું બન્યું હોય. આના જેવું જ અંબાલાલભાઈસાહેબનું હતું, પણ તે મારા સૌથી મોટાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ સાથે ભણેલા હોઈને અને બંને મિત્રો હોઈને અંબાલાલભાઈ સાહેબને અંગ્રેજી શીખવા કે કોઈ પણ પ્રકારના બીજા કામ માટે વારંવાર મળતો. અને અંબાલાલભાઈસાહેબ અમારી કાળજી પણ રાખતા. હું જ્યારે દશમા ધોરણમાં હતો ત્યારે ગાંધીજયંતીના દિવસે દશમા અને અગિયારમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની વક્તૃત્વ હરીફાઈ હતી, ત્યારે મેં હરીફાઈમાં ભાગ લીધેલો. મોહનભાઈ સાહેબ જજ હતા અને તેમના હાથે મને ઇનામ મળેલું અને તે ઇનામમાંWebsterની ડિક્શનેરી મળેલી જે મેં ઘણાં વર્ષો વાપરેલી.

અમેરિકાથી પાછા આવ્યા પછી સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળની સભાઓમાં, છગનભા ઉપરની વ્યાખ્યાનમાળાઓમાં, માણેકલાલભાઈની સ્મૃતિમાં વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ઇનામોના પ્રસંગે મોહનભાઈ સાહેબને મળવાનું વારંવાર થતું. આપણી સંસ્થાના

ઇતિહાસ ઉપરનાં તેમનાં પ્રવચનો ખૂબ જ રસદાર હતાં. અને નવું-નવું પણ ઘણું સંસ્થા વિશે જાણવા મળતું. ‘સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ’, કડી ‘સર્વ વિદ્યાલય’ અને તેમનાથી ચાલતી પ્રાથમિક શાળાઓ, માધ્યમિક શાળાઓ અને ઘણી બધી કોલેજો માટે મોહનભાઈ સાહેબ જીવતા wikipedia ! તેઓ ઇતિહાસના વિદ્યાર્થી હોઈને તેમણે બધી સંસ્થાઓના ઇતિહાસો તેમના લેખો અને પુસ્તકોમાં સારા નસીબે સમાવી લીધેલા છે.

આપણામાંથી કોઈએ તેમના મળેલા સમય ઉપર નજર નાખીને વિચાર્યું છે કે તેમણે જિંદગીમાં તેમને મળેલી પળેપળનો તેમણે બરાબર ઉપયોગ કર્યો છે. શિક્ષક અને આચાર્ય તરીકેની ફરજો બજાવવા જે સમય જોઈએ તે જોઈએ. તમારે જે વિષય ભણાવવાનો હોય તે તમે પોતે જ બરાબર પચાવેલ ન હોય તો વર્ગમાં ભણાવવાની મજા ન જ આવે. આથી સરસ ભણાવવાની પ્રથમ જરૂરિયાત તમારી પોતાની ભણાવવાના વિષયની આવડત. આથી મોહનભાઈ સાહેબે સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ભૂગોળ જ કંઈ ભણાવતા હોય તે બરાબર પચાવવા માટે ઘેર ઘણી મહેનત કરી હશે. લેશન, પરીક્ષાઓ વગેરે તપાસવાનો સમય, કોઈ-કોઈ વખત વિદ્યાર્થી અને તેના વાલી મળવા આવે તે માટેનો સમય, ગૃહપતિ તરીકેનો સમય અને તેમના પોતાના કુટુંબ માટેનો સમય. આ બધા કામ માટે સરેરાશ રોજના આઠથી દસ કલાક. બાકીના સમયમાંથી તેમણે નિયમિત લખવા અને વાંચવા માટે ચારથી પાંચ કલાક કામ કર્યું હશે. આ સમયમાં તેમણે લેખો, વાર્તાઓ અને નવલકથાઓ લખી. આપણને બધાને અચંબો પમાડી દે તેવું તેમણે કામ કર્યું છે. શિક્ષક કરતાં આચાર્યની ફરજો વધારે સમય માગી લે. આ બધું જોતાં ‘લગે રહો’થી શું મળી શકે તેનું આપણા બધા અને આપણા વિદ્યાર્થીઓ માટે મોહનભાઈ સાહેબ મોટું ઉદાહરણ હતા. આવા મોહનભાઈ સાહેબનો કોઈ મને ખ્યાલ જ ન હતો. તેમના જીવતાં આ જાતનું વિચારીને તેમને કહ્યું હોત તો જરૂરથી તેમને આનંદ થયો હોત.

આ બધું તો ખરું જ, પણ તેમની વિશિષ્ટતા આખી દુનિયાએ અપનાવવા જેવી છે. તમારે તમારું કામ કરાવવા માટે બૂમો પાડવાની કે દબાણ કરવાની કોઈ જરૂર નથી. નમ્રતાથી અને ધીરા અવાજે શાંતિપૂર્વક સમજાવીને પણ કરાવી શકો છો. મોહનભાઈ સાહેબે આ રીતે કામ કરાવ્યાં છે. અને જેણે તેમના આવા સરળ સ્વભાવને તેમની

નબળાઈ માની, તેણે તેની કિંમત ચૂકવી છે. આના કારણે શાળાનું ઘણાં લાંબાં વર્ષો માટે વાતાવરણ શાંત હતું. આ અદ્ભુત ગણાય. આ સમય દરમિયાન આશા રાખીએ કે આપણી શાળાએ ઘણાં અણમોલ રત્નો પેદાં કર્યાં હશે.

લગભગ પાંત્રીસ વર્ષ ગુજરાતી ભાષા બોલવા સિવાય વાપરી ન હોઈને ગુજરાતીમાં લખવાનું સરળ નહોતું. છતાંયે આપણા તંત્રી મણિભાઈ પ્રજાપતિ અને બીજા ‘સુગણિતમ્’ના તંત્રી પ્રહલાદભાઈ વ્યાસના આગ્રહના કારણે ગુજરાતીમાં ગણિતના કે અમેરિકા વિશેના લેખો લખે રાખતો. ‘અમેરિકાની શિક્ષણપદ્ધતિ’ વિશેનો લેખ ‘સર્વ વિશ્વ વિદ્યાલય વૃત્ત’માં પ્રસિદ્ધ થયો. આ પછી મોહનભાઈ સાહેબને મળવાનું થયું. મને જોઈને સાહેબે કહ્યું કે, ‘તમારો લેખ સંઘરી રાખવા જેવો છે.’ મારા માટે આથી વધારે આનંદદાયક શું હોઈ શકે ?

મોહનભાઈ સાહેબે જોયું કે તેમને લખવાનું અને વાંચવાનું ખૂબ જ ગમે છે. આથી જો તે કોલેજમાં અધ્યાપક હોય તો લખવા અને વાંચવા માટે વધારે સમય મળે. આ જોયા પછી, અધ્યાપક બનવા માટે M.A. થયેલા હોવો જોઈએ. અને M.A.માં સરસ માર્ક્સ હોય તો અધ્યાપક બનવું સરળ પડે. આથી તેમણે M.A.ના બીજા વર્ષમાં હોસ્ટેલમાં રહ્યા. સર્વ વિદ્યાલયમાંથી રાજનામું આપ્યું અને બચાવેલા પ્રોવિડન્ટ ફંડના પૈસા લઈને હોસ્ટેલમાં રહ્યા અને ઉમાશંકર જોશીના ખાસ વિદ્યાર્થી તરીકે નામના મેળવી અને M.A.માં (ફર્સ્ટ ક્લાસ) પ્રથમ વર્ગ પણ મેળવ્યો અને પ્રકાશ આર્ટ્સ અને એજ્યુકેશન કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે જોડાવવાનું નક્કી પણ થયું. તેમનાં ગુજરાતીના સરસ લેખક બનવાનાં સ્વપ્નાં સફળ થવાની તૈયારીમાં જ હતાં. ત્યારે જ સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ મોહનભાઈ સાહેબને સર્વ વિદ્યાલય હાઈસ્કૂલનું આચાર્યપદ સ્વીકારવા ખૂબ જ નમ્ર વિનંતી કરે છે. મોહનભાઈ સાહેબને સમાજની સેવા કરવાની મોટી ફરજના સ્વરૂપે આચાર્યપદ સ્વીકારવું પડ્યું. જાણે કે સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળે તેમના આ મોટા ત્યાગની ઊંચી કદર કરી છે.

આના જેવો જ પ્રસંગ અમારી શેરથાની જે. એમ.જી. હાઈસ્કૂલમાં બનેલો. મારા મોટાભાઈ ઈશ્વરભાઈ શેરથા કેળવણી મંડળના પ્રમુખ અને ડૉ. પ્રભુભાઈ પટેલ જે. એમ. જી. હાઈસ્કૂલના આચાર્ય. બંને જણ મિત્રો પણ ખરા. ડૉ. પ્રભુભાઈને અમદાવાદની વિદ્યાનગર

હાઈસ્કૂલના આચાર્ય તરીકેની નિમણૂકનો પત્ર મળ્યો. તેમણે શેરથા હાઈસ્કૂલના આચાર્ય તરીકે રાજીનામાનો પત્ર ઈશ્વરભાઈને આપ્યો. અમદાવાદની સરસમાં સરસ હાઈસ્કૂલોમાંની વિદ્યાનગર હાઈસ્કૂલ એક બીજું અમદાવાદ શહેર. આથી ડૉ. પ્રભુભાઈ પટેલ માટે બહુ જ સરસ ઓફર ગણાય. શેરથા કેળવણી મંડળ, ઈશ્વરભાઈ વગેરે રાજીનામું પાસ કરવાની વિરોધમાં. ઈશ્વરભાઈએ મારા પુત્ર મિહિરને આ બાબતનો અભિપ્રાય પૂછ્યો. મિહિરે ઈશ્વરભાઈને જવાબ આપ્યો, ‘બાપા, ડૉ. પ્રભુભાઈની જગ્યાએ હું હોઉં તો શું ? મને વિદ્યાનગર હાઈસ્કૂલમાં જવા દેશો ?’ ઈશ્વરભાઈને તેનો જવાબ હામાં હોઈને, કેળવણી મંડળ અને સર્વે ગ્રામજનોએ આનંદથી અને પ્રેમથી ડૉ. પ્રભુભાઈને જવા દીધા. અમદાવાદમાં તેમણે જે પ્રગતિ કરી તે કદાચ

શેરથામાં કરી શક્યા ન હોત.

મોહનભાઈ સાહેબની જગ્યાએ જો સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળના પ્રમુખનો પુત્ર હોત, તો કેળવણી મંડળના પ્રમુખનો જવાબ શો હોત ?

મોહનભાઈ સાહેબે ગુજરાતી ભાષાના પ્રખર લેખકોની હરોળમાં ગણના થતા લેખક અને ગુજરાતી સાહિત્યના જ જાણીતા અધ્યાપક બનવાને બદલે અમને બધાને સરસ અને મહેનતુ નાગરિકો બનાવ્યા તે જરાયે ઓછું નથી. અમારી બધાંની કાળજી રાખવા તમારાં સ્વખાં તમે જતાં કર્યાં તે અમે કદીયે નહીં ભૂલીએ ! !

વિક્કલભાઈ અં. પટેલ

મુ. પો. શેરથા, નરસિંહજીના મંદિર પાસે,
ઉવાસદ રોડ, તા. જિ. ગાંધીનગર
મો. ૯૪૨૮૦ ૧૯૦૪૨

અણહિલપુર પાટણનો ગૌરવવંતો ભૂતકાળ છે. વાડા અને પાડા એના શેરી મહોલ્લાનાં નામો આજે પણ પાટણની આગવી ઓળખ થઈ પડી છે. આ ઐતિહાસિક નગરનો આધુનિક નગર તરીકે વિકાસ ઓછો. અહીંની બુદ્ધિજીવી પ્રજા વિકાસ અર્થે પાટણ બહાર ધંધાર્થે જવાથી પોતાનાં ભવ્ય મકાનો ખાલી પડ્યાં છે. બહારથી હટાણું ખરીદવા અને ઘી વેચવા પાટણ આવતી ગ્રામ્ય પ્રજાને જમવા માટેનું ઉત્તમ સ્થળ એટલે વિરતાવાળા શ્રી વસ્તારામનું ગાંધી રેસ્ટોરન્ટ. પાટણમાં સવિશેષ પટેલ અને જૈનોની વસ્તી વધારે. એમાં કડવા અને લેઉવા પાટીદાર પણ ખરા. જળચોક અને જોગીવાડામાં મોટા બાર સમાજના માણસોનો વસવાટ વધુ. મેડિકલક્ષેત્રે પાટણના નામાંકિત ડૉ. નિંબાલકર સર્જન, ડૉ. શાંતિલાલ પટેલ, ડૉ. રમણલાલ શાહ તેમજ આંખના સર્જન ડૉ. મહેતાસાહેબની સેવાઓ પ્રશંસનીય હતી. દૂરદૂરથી દર્દીઓ સારવાર મટે આવતા. પટોળાં તો પાટણનાં જ, ભારત અને દેશવિદેશમાં આજે પણ પ્રખ્યાત, પરંતુ

પટોળાં બનાવવામાં કલાદષ્ટિ, ધીરજ, નિષ્ણાત કારીગરોની જરૂર ખૂબ વધુ. આજે આ કલાના જાણકાર કારીગરો ઓછા જેથી આ ગૃહઉદ્યોગ દિનપ્રતિદિન ઓછો થતો જાય છે. પાટણ અને સહસ્રલિંગ સરોવરનું મનોહર વર્ણન અનેક ગ્રંથોમાં છે. જૈન દેરાસરોની ભવ્યતા અનેક પ્રાચીન ગ્રંથોમાં વર્ણિત છે. રાણકીવાવની આગવી ઓળખ છે. ઈ. સ. ૧૯૬૦માં રાણીની વાવના ખોદકામ બાદ જે સ્વરૂપ આવ્યું તે રાણકીવાવ. દેશ તેમજ વિદેશના પ્રવાસીઓ અચૂક રાણકીવાવની મુલાકાત લઈ ધન્યતા અનુભવે છે. તેની કોતરણી, નકશીકામ ઉત્તમ પ્રકારનું છે. જેથી રાણકીવાવે વર્લ્ડ હેરિટેજમાં સ્થાન મેળવ્યું છે. ભવ્ય ઐતિહાસિક સાંસ્કૃતિક વારસો ઉપરાંત જિલ્લા મથક, હેમચંદ્રાચાર્ય ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી, સરકારી કાર્યાલયો, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, અદ્યતન ડોક્ટરી સેવાઓ વગેરેના કારણે પાટણનો દિનપ્રતિદિન વિકાસ થતો જાય છે. આ વિકાસનું શ્રેય આપણાં પૂર્વ મુખ્યમંત્રી શ્રીમતી આનંદીબહેન પટેલના શિરે જાય છે.